

TIL O’RGANISHDA MUSTAQIL TA’LIMNING O’RNI

Jumatova Nasiba Saburovna

“University of Management and Future Texnologiyes”

“Filologiya va tillar” kafedrası dotsenti v.b., filologiya fanlari nomzodi

E-mail: nasibajumatova68@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada oliy ta’lim muassasalarining nofilologik yo’nalishlari rus guruhlarida o’zbek tilini o’qitish metodikasi, ularni xorij tajribasi asosida yanada takomillashtirish masalalari atroflicha muhokama qilinadi. Mashg’ulotlarni zamonaviy metodlardan foydalangan holda tashkil qilish va bu orqali talabalarni o’zbek tilining grammatik qoidalari bo’yicha egallagan nazariy bilimlarini amaliyotga tatbiq etishga o’rgatish ko’zda tutiladi.

Kalit so’zlar: o’zbek tili, davlat tili, nofilologik yo’nalish, o’qitish metodikasi, mustaqil ta’lim, milliy.

Hozirgi davrning dolzarb masalalaridan biri xorijiy tillarni o’qitish orqali yosh avlodni ona-Vatanga muhabbat va sadoqat, milliy g’urur, yuksak axloq va ma’naviyat, qadimiy va boy merosimizga iftixor tuyg’usi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashdir.[1] Respublikamiz ta’lim tizimini isloh qilishda xorijiy tajribalarga asoslangan xalqaro standartlarga mos keluvchi o’quv dasturlari bilan muvofiqlashtirish oliy pedagogik ta’lim tizimini takomillashtirishga asos bo’ldi. O’zbekiston sharoitida milliy mentalitetimiz, urf-odatlarimizni inobatga olgan holda, xorijiy tajribalar asosida ta’lim sifatini tubdan isloh qilish davr talabidir. Nofilologik yo’nalishdagi oliy o’quv yurtlari rus guruhlarida o’zbek tilini o’rgatishdan ko’zlanadigan asosiy maqsad “talabalarda o’z mutaxassisligi sohasida davlat tilidagi kommunikativ nutqiy malakani shakllantirish, mutaxassisligi bo’yicha ilmiy maqolalarni, ilmiy asarlarni o’qib tushunish, ularga nisbatan fikr bildirish, uzviylik uchun zarur materialni rus tilidan o’zbek tiliga, yoki aksincha, o’zbek tilidan rus tiliga mazmunan to’g’ri tarjima qila olishni o’rgatishdan iborat. Bu talabaga o’zbek tilidan o’z kasbi doirasida erkin va mustaqil foydalanish imkonini beradi”.

Rus guruhlarida “O’zbek tili” fanini ta’limning eng ilg’or pedagogik texnologiyalaridan, xususan, ilmiy-nazariy tafakkurni shakllantirishga yo’naltirilgan zamonaviy metodlardan foydalangan holda tashkil qilish va bu orqali talabalarni o’zbek tilining grammatik qoidalari bo’yicha egallagan nazariy

bilimlarini amaliyotga tatbiq etishga o’rgatish ko’zda tutiladi.[2] “O’zbek tili” fani bo’yicha tashkil etiladigan o’quv mashg’ulotlari rusiyzabon talabalarning o’zbek tili grammatik qurilishi bo’yicha egallagan nazariy bilimlarini nazorat qilish vositasi bo’libgina qolmay, ayni vaqtda talabalarning til ko’nikmalarini kengaytirish, til qoidalarini amaliyotga tatbiq etish, o’zbek tilida fikrni erkin va mustaqil tarzda bayon eta olish malakasini shakllantirish uchun ham yo’naltiriladi. Keyingi yillarda ona tilimizni asrab avaylash, davlat tili sifatidagi maqomini ko’tarish, jahon miqyosida o’rganilishini rag’batlantirish va targ’ibotini kuchaytirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu sa’y-harakatlar zimmamizga mamlakatimizdagi ta’lim muassasalarida o’zbek tilini o’qitish samaradorligini oshirish mas’uliyatini yuklamogda.

Ijodiy tafakkur sohibini, ya’ni yangilanayotgan, rivojlanayotgan va taraqqiyot sari yuz tutayotgan mamlakatimiz uchun zarur bo’lgan **ijodkor va mustaqil fikrlay oladigan** shaxsni tarbiyalab, voyaga yetkazish til ta’limi oldida turgan eng muhim va dolzarb vazifa hisoblanadi.

Yangi zamonaviy texnologiyalarga asoslanib tuzilgan, ta’limning jahon andozalariga mos keladigan dastur va darsliklar yaratish - davr talabi. Aynan shu nuqtai nazardan olganda, hozirgi o’zbek adabiy tili qurilishining ilmiy talqinlari ham, lug’aviy-grammatik munosabatlar tizimi ham yangilandi va rivojlantirilmoqda.

Uzluksiz raqobatchilikka tayangan bozor iqtisodiyoti tezkor, tadbirkor, sharoitga ko’ra ish tuta biladigan, maqsadga erishish vositalarini jadallik bilan yangilay oladigan faol shaxslarga muhtoj bo’ladi. Shuning uchun G’arb davlatlarida tarbiya sistemasida **bixevioristik** yondashuvdan **kognitiv** yondashuvga qarab siljish sezilarli bo’ldi.[3] Inson faoliyatini baholashda **kognitivizm** (ing. cognitive – ta’limiy, o’rganilgan, o’zlashtirilgan) ning o’tgan asrning 90- yillarigacha pedagogika va psixologiyada hukmron bo’lgan bixevioristik yondashuvdan quyidagicha farqlanadi:

a) bixevioristik yondashuvda inson xatti-harakatlari tashqi muhit ta’siri bilan belgilanadigan, ko’p hollarda ongsiz reaksiyalar majmuasi sifatida tushuniladi;

b) kognitiv yondashuvda bu xatti-harakatlarda onglilik – ta’lim asosida hosil qilingan malaka va ko’nikmalar ustunligi tan olinadi.

Ko’rinib turibdiki, bixevioristik yondashuvda inson va tarbiya sust, kognitiv yondashuvda esa ular faoldir. Ma’lumki, bozor iqtisodiyot sharoitida yashash

sharti insoniy faollikdir. Shuning uchun AQSh va G'arbda XX asrning 70-yillaridayoq kognitivizm zudlik bilan pedagogika, didaktikaga kirib kela boshladi. Bu oqim o'sha davrda ancha ommalashgan ta'limning verbal (ya 'ni kommunikativ muloqotda ta'lim oluvchining faolligi va o'zligini namoyon qilishga intilishi) usullari bilan birlashib, ongli verbal – kognitiv ta'lim yo'nalishini shakllantiradi. Mashhur pedagog-metodist D. Ozbel bu yo'nalishga asos solib, ta'lim jarayonida yetakchi usul - kashfiyot (ing. discovery) ekanligini alohida ta'kidladi. Kashfiyot ta'lim usulining mohiyati shundaki, ta'lim oluvchi har bir topshiriqni bajarish jarayonida yangi-yangi materiallarni kashf etish yoki nimadir yaratish bilan shug'ullanadi. Shu bois ta'lim jarayonida mustaqil izlanish yetakchilik qiladi.

Sho'ro pedagogikasi ijodkor shaxsni emas, balki bilimdon ijrochini tarbiyalashga qaratilganligi sababli, ongli verbal–kognitiv ta'lim usuli tarbiya tizimida ommalashtirilmagan. Istiqlool sharofati bilan bunday to'siqlar barham topdi. Ta'lim jarayonida tafakkur mahsulini voqelantirishning bunday pedagogik- psixologik omillari, usul va vositalari juda ko'p va rang- barangdir. Ulardan asosiylari sifatida, quyidagilarni sanab o'tishimiz mumkin:

- talaba har bir mashg'ulotda darslik talabi asosida unga berilgan, yetkazilgan bilimlarni takrorlash emas, balki uning yo'llanmasi bilan yangi bilim, ko'nikma va malakalar hosil qilishi, o'zi uchun biror yangilikni kashf etishi lozim. Bu kognitivlikning bosh omilidir;

- talaba passiv tinglovchi (ko'chiruvchi, takrorlovchi, bajaruvchi) emas, balki izlovchi, qiyoslovchi, kashfiyotchi bo'lishi kerak. Shuning uchun uning og'zidan chiqqan har bir so'z, fikr, hukm, bayon uning o'ziniki bo'lmog'i shart. Albatta, talabadan tug'ilgan bu fikr olamshumul kashfiyot yoki biror chigal muammoning yechimi bo'lmas, lekin o'qituvchi bergan axborotning jo'ngina takrori ham emas. Bunday ta'lim usuli (verballik) talabada mustaqillik, mas'uliyat, o'z menligini anglash, ijod, bunyod qilish ruhini tarbiyalashga xizmat qiladi. Bunda talaba bilan tinglovchilar orasidagi aloqa-munosabat, juda ko'p hollarda jonli ogzaki munozara, qolaversa, bahs tusini oladi;

- o'qituvchining ta'lim oluvchiga beradigan yo'llanmasi shunday tuzilmog'i lozimki, talabalarning izlanish va ijod mazmuni mohiyatan bir yo'nalishda, lekin ular shaklan va mazmunan rang- barang bo'lmog'i kerak. Shundagina har bir ta'lim oluvchi o'zligini, ilmiy iqtidorini mumkin qadar erkinroq ifoda etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Darsda musobaqa, bahslashuv ruhi hukmronlik qiladi.

-talaba dars jarayonida o’qituvchi yo’llanmasi asosida izlanar, fikr qilar, muammoni topar, biror hukmga kelar ekan, o’z fikrini asoslash, isbotlash va himoya qilishga intilmog’i zarur. Mashg’ulotning tashkil etilishi va o’quv materialiga bunga keng yo’l ochib bermog’i, o’rganuvchining yosh psixologiyasi va aqliy fiziologik qobiliyatiga mos bo’lmog’i zarur.

Bundan tashqari, darsliklar, elektron o’quv adabiyotlarida berilgan matnlar, testlar, mustaqil ishlarni ijodiyashtirish hamda takomillashtirish ustida o’ylash va izlanish lozim. Buning uchun darsliklarimizda o’z aksini topgan sharqona testlar, topqirlar bellashuvi, quvnoqlar va zukkolar musobaqasi uchun zarur bo’lgan savol va topshiriqlar miqdorini oshirish maqsadga muvofiqdir.

Albatta, sohaning yetuk olimi prof. B.To’xliyev e’tirof etganlariday, o’zbek tili o’qitish metodikasi fani yosh avlodga o’zbek tilidan **nimalarni? qancha? qanday?** o’rgatishi kerak degan savollarga javob bermog’i lozim.[4]

Zero, yurtboshimiz ta’kidlab o’tganlariday, o’zbek tilining qo’llanish doirasini kengaytirish, mamlakatimizda yashayotgan turli millatlarga mansub vatandoshlarimizning davlat tilini o’rganishlari uchun tegishli sharoit yaratib berish, yurtimizda va xorijda o’zbek tilini o’rgatadigan o’quv markazlarini ko’paytirish - bugunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 20-oktabrdagi “Mamlakatimizda o’zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”. PF-6084-sonli Farmoni.

2. Ziyodova T. O’quvchilarni mustaqil fikrlashga o’rgatish. – T.: “O’qituvchi”, 2000.

3. Nurmonov A., Mahmudov N., Sobirov A., Yusupova Sh. Hozirgi o’zbek adabiy tili, AL ning 2-bosqich talabalari uchun darslik. Toshkent, 2003.

4. To’xliyev B., Shamsiyeva M., Ziyodova T. O’zbek tili o’qitish metodikasi. O’quv qo’llanma. – T.: O’zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg’armasi nashriyoti, 2006. – 192 b.